Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Theology Faculty of Bulent Ecevit University
ISSN: 2148-3728 e-ISSN: 2148-9750 BEUİFD, Haziran-June 2026, 13 (1): 1-22

Emevî Bürokrasisinde Gayrimüslim Bir Kâtip: Sercûn b. Mansûr

A Non-Muslim Scribe in the Umayyad Bureaucracy: Sarjūn b. Manṣūr

Abdullah BURGU

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı
Asst. Prof., Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Medieval History
Konya/Türkiye
aburgu@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9057-0688

Makale Bilgisi / *Article Information*

Makale Türü / *Article Types* **:** Araştırma Makalesi / *Research Article*
Geliş Tarihi / *Received* **:** 21.08.2025
Kabul Tarihi / *Accepted* **:** 21.04.2026
Yayın Tarihi / *Published* **:** 30.06.2026
Yayın Sezonu / *Pub Date Season* **:** Haziran-*June*
Cilt / *Volume*: 13 • **Sayı / *Issue*:** 1 • **Sayfa / *Pages*:** 1-22

Atıf / *Cite as*
Burgu, Abdullah. Emevî Bürokrasisinde Gayrimüslim Bir Kâtip: Sercûn b. Mansûr. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2026), 1-22.

Doi: 10.33460/beuifd.1769903

İntihal / *Plagiarism*
Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / *Copyright*©
Yazarların dergide yayınlanan çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.
*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: *Medine'de Hz. Peygamber tarafından kurulup, Emevîler zamanında Dımaşk'ta bürokratik geleneğini oluşturmayı başaran İslâm Devleti'inde idari sistem devletin en önemli sacayağını meydana getirmiştir. Özellikle saray ve çevre binalara, kâtip adı verilen maliye, idare ve yazışma konularında uzman devlet memurlarının vazifelerinin yürüttükleri dîvân daireleri yerleştirilmiştir. Hilafetin Muâviye b. Ebû Süfyân'a geçmesinden itibaren devletin yönetildiği saray kompleksi içerisinde, İslâm fetihlerinin de sağladığı beşerî kaynağın etkisiyle çeşitli inanç ve milletlerden kâtipler görev almaya başlamıştır. Bürokratik geleneğin oturmasıyla birlikte, güçlü bir idari mekanizma kurulmuş, böylece zimmî memur istihdamı, Müslüman kâtiplerin yetişmesine rağmen İslâm devletlerinin bütününe yayılarak sürekliliğini koruyan bir özelliğe dönüşmüştür. Nitekim İslâm tarihi boyunca gayrimüslim zümrelerin, Müslüman devletlerin idari sistemleri içerisinde varlık gösterdikleri ve dönemin siyasi, sosyal, iktisadi ve ilmî gelişmelerinde rol oynadıkları bilinmektedir. Köklü bir devlet geleneği taşıyan Sâsânî ve Bizans bakiyesi devlet memurlarının istihdam örneklerine erken devirlerden itibaren rastlanılmakla birlikte; Emevî*

Devleti'nde daha fazla çeşitlilik göstererek, yaygın bir yabancı memur istihdamıortaya çıkmıştır. Çünkü yeni fethedilen bölgelerin idari ve iktisadi açıdan yönetilmesinde bölge halkından Arap, Farîsî, Rum ve Kıptî çok sayıda kâtibe ihtiyaç duyulmuş, özellikle haraç dîvânları uzun bir süre fethedilen bölgeleri yakından tanıyan yerli kâtiplerin uhdesinde kalmıştır. Erken İslâmî dönem kaynaklarının verdiği bilgiler, kâtiplerin sorumluluklarının sadece idari ve mali işlerle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda dönemin siyasi olaylarında da önemli bir rol oynadıklarını göstermektedir. Zaman içerisinde adeta tarihin sessiz figürlerine dönüşen gayrimüslim kâtipler, İslâm devletlerinin kurumsal yapısının şekillenmesinin birinci dereceden şahitleri, hatta mimarları olmuşlardır. Müesseseleşme süreci adı verilen bu dönüşümün arka planında çalışan kâtipler, çoğunlukla bir aile geleneği halinde mesleklerini icra etmişler ve gelecek nesillerine kâtiplik sanatını aktarmayı başarmışlardır. İslâm tarihinin ilerleyen dönemlerinde toplumun seçkin sınıflarına evrilen ve kaynaklar tarafından daha fazla üzerlerinde durulmaya başlanan kâtip ailelerinin ilk arketipini meydana getiren örneklerinden birisi de zımmî asıllı bir kâtip olarak bilinen Sercûn b. Mansûr ismindeki Emevî kâtibidir. Bu makale, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın hilafetiyle birlikte tarih kitaplarında ismine rastlanmaya başlanan maliye kâtibi Sercûn b. Mansûr er-Rûmî'nin Emevîler Dönemi'nde yaşanan hadiselerdeki etkisini konu edinmektedir. Hıristiyanlığa bağlı kalan bir kâtibin tarihî olaylardaki rolünü ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma, aynı zamanda bir dönem analizini de içermekte ve bir meslek grubunun nasıl müteselsilen saray bürokrasisinde yer edinebildiğini de anlama üzerine odaklanmıştır. Çalışmada erken dönem İslâm bürokrasi tarihinin en dikkat çekici zümrelerinden olan kâtiplerden biri örnek alınarak, dönemin siyasi olayları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Tek bir şahıs ve onunla iltisaklı bir meslek grubunun özelden genele ne tür bir etki ortaya koyduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Hıristiyan kâtip Sercûn b. Mansûr er-Rûmî'nin ilişkiler ağının ortaya çıkarılmasını önceleyen bir tarihyazım yaklaşımıyla hareket edilmiş ve prosopografik yöntem kullanılarak döküman analizi yapılmıştır. Dönemin siyasi olaylarını anlatan İslâm tarihinin klasikleşen ana kronikleri, kâtiplerin menşei ve geleneksel uzmanlıkları hakkında malumatlar içeren fütûh kitapları ve konuya temas eden modern araştırmalardan istifade edilmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: İslâm Tarihi, Emevîler, Kerbelâ, Kâtip, Muâviye b. Ebû Süfyân, Sercûn b. Mansûr.*

***Abstract:** The administrative system constituted one of the principal pillars of the Islamic State, which was established by the Prophet in Medina and succeeded in forming its bureaucratic tradition in Damascus during the Umayyad period. In particular, the dīwān offices—where state officials known as kātibs, specialists in finance, administration, and correspondence, carried out their duties—were located within the palace and its surrounding complexes. From the time the caliphate passed to Muʿāwiya b. Abī Sufyān, scribes belonging to various religious and ethnic backgrounds began to serve within the palace complex from which the state was governed, partly as a result of the human resources made available through the Islamic conquests. With the consolidation of bureaucratic traditions, a strong administrative mechanism was established; consequently, the employment of dhimmī officials became a lasting feature that spread throughout Islamic states, even after Muslim scribes had begun to be trained in increasing numbers. Indeed, it is well known that throughout Islamic history non-Muslim communities maintained a*

presence within the administrative systems of Muslim states and played roles in the political, social, economic, and intellectual developments of their time. Although examples of the employment of former Sasanian and Byzantine officials—who represented long-standing state traditions—can be traced back to early periods, such practices became more diverse and widespread in the Umayyad State, leading to the broader employment of foreign officials. This was because the administrative and fiscal management of newly conquered territories required numerous scribes from among the local populations, including Arabs, Persians, Greeks, and Copts. In particular, the dīwāns of taxation (kharāj) remained for a long time under the supervision of local scribes who possessed detailed knowledge of the conquered regions. Information provided by early Islamic sources indicates that the responsibilities of scribes were not limited solely to administrative and fiscal matters; they also played important roles in the political events of their time. Over time, these non-Muslim scribes—who gradually became almost silent figures of history—were in fact primary witnesses to, and even architects of, the institutional formation of Islamic states. During the process known as institutionalization, the scribes who operated behind the scenes often practiced their profession as part of a family tradition and succeeded in transmitting the craft of scribal service to subsequent generations. One of the earliest archetypal examples of the scribal families that later evolved into elite social groups and began to receive greater attention in the sources is Sarjūn b. Manṣūr al-Rūmī, an Umayyad secretary of dhimmī origin. This article examines the influence of Sarjūn b. Manṣūr al-Rūmī, a financial secretary whose name begins to appear in historical sources during the caliphate of Muʿāwiya b. Abī Sufyān, on the events that took place during the Umayyad period. While aiming to reveal the role of a Christian secretary in historical developments, the study also offers a period analysis and seeks to understand how a professional group was able to establish a continuous presence within palace bureaucracy. By taking as its case study one of the most notable representatives of the scribal class in early Islamic bureaucratic history, the article analyzes the influence of this group on the political events of the period. It attempts to determine what kind of impact a single individual—and a professional group associated with him—could exert from the particular to the general level. In this context, adopting a historiographical approach that prioritizes reconstructing the network of relationships surrounding the Christian secretary Sarjūn b. Manṣūr al-Rūmī, the study employs the prosopographical method and conducts a document-based analysis. It draws upon the major classical chronicles of Islamic history that describe the political events of the period, the futūḥ literature containing information on the origins and traditional expertise of scribes, and relevant modern scholarship.

***Keywords**: Islamic History, Umayyad, Karbalāʾ, Scribe, Muʿāwiya b. Abī Sufyān, Sarjūn b. Manṣūr.*

Giriş

Hz. Peygamber'in Medine'de temellerini attığı İslâm Devleti'nin teşkilatlanması uzun bir döneme ve muhtelif alanlara yayılmış olduğundan yapısal bir analize ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim İslâm tarihinin bu boyutu tam anlamıyla analiz edilememiş ve kurumsallaşma tecrübesi halife ve sultanların çabaları üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Halbuki Hulefâ-yi Râşidîn zamanından itibaren çok yön-

lü ve dinamik bir kurumsallaşma süreci yaşanmış, ikinci ve üçüncü dereceden şahısların organize ettiği bir teşkilat yapısı ortaya çıkmıştır. Birkaç on yıl içerisinde gerçekleştirilen fetihler, Sâsânî ve Bizans İmparatorluklarını derinden sarsmış, birinin tarih sahnesinden silinmesine; diğerinin ise hâkimiyet sahasının önemli ve verimli topraklarını yitirmesine neden olmuştur. Fetihler, toprağa dayalı vergi sisteminden ve gelir kaybını önleme politikasından dolayı İslâm toplumunda, özellikle mali konularda uzmanlık isteyen yeni bir meslek grubunun teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Söz konusu meslek grubunun ilk örneklerine Hz. Ömer'in (634-644) hilafetinde rastlanılmakla birlikte daha çok seçkin sahâbîlerin bu görevi yerine getirdiği görülmektedir. Geniş arazileri içeren Irak ve İran bölgelerinin arazi ölçümleri (*ta'dîl*) ve vergilendirilmesi 17/637 senesinde Osman b. Huneyf (öl. 41/661) ile Huzeyfe b. Yemân'ın (öl. 36/656) yönetiminde yerli dihkânların yardımıyla eski Bâbil ölçüm geleneği (*Mesâhatu'd-Dîbâc*) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Böylece ilk fethedilen bölgeler içerisinde yer alan Sevâd toprakları ve hemen arkasından büyük bir fetih dalgasının yayıldığı İran platolarının ölçümleri, Hz. Ömer'in harâc işlerinde görevlendirdiği kişiler tarafından yerli halkın memnuniyetini gözeten bir şekilde tamamlanmıştır.[1]

Hulefâ-yi Râşidîn döneminin sona ermesiyle Şam diyarında Roma mirasının dinamik yapısı üzerinde yeni bir hilafet merkezi kuran Muâviye b. Ebû Süfyân (öl. 60/680), Hz. Ömer'in Dîvân Teşkilatı'nda yeni ihtiyaçları da dikkate alarak, gayrimüslim kâtiplerin istihdamını sağlayan kısmî değişiklikler yapmıştır.[2] Devletin merkezinde meslekî dayanışma içerisinde yeni bir kâtip grubu oluşturan zimmî kâtipler, yerel dillere vukufiyetleri ve hesap işlerindeki maharetlerinden dolayı Abdülmelik b. Mervân'ın (öl. 86/705) hilafetine kadar geçen süre içerisinde alternatiflerinin bulunmadığı yanılgısına düşmüşlerdir. Aşağıda görüleceği üzere durumun farkında olan Abdülmelik b. Mervân, kararlı bir şekilde dîvânları Rumca ve Farsçadan Arapçaya çevirterek, gayrimüslim kâtiplere ihtiyaç kalmayacak veya onların da Araplaşmasını sağlayacak şekilde idari reformlara gitmiştir.

Emevîler döneminde dîvânların Arapçalaştırılması politikası neticesinde makamlarını muhafaza etmek isteyen gayrimüslim kâtip ve memurların ihtida hareketleri artmış,[3] yeni İslâm Devleti Abbâsîlerin kurulmasıyla Sâsânî ve Bizans geleneğinin temsilcisi kâtip aileleri, içlerinden vezirler çıkaracak bir güce erişerek siyasi nüfuz sahibi haline gelmişlerdir. Sâsânî imparatorluk geleneğinin temsilcisi

1 Yahyâ b. Âdem, *Kitâbü'l-Harâc*, çev. Osman Eskicioğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 84-85; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl*, çev. Cemaleddin Saylık (İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981), 60, 74, 93-94; Kudâme b. Cafer, *Kitabü'l-Harac*, çev. Ramazan Şeşen (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), 72-73; Mustafa Demirci, *İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003), 334, 345; Mehmet Efendioğlu, "Osman b. Huneyf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/469.

2 Muhammed Âbid Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997), 506-507; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 221-237; Abdülaziz ed-Dûrî, *İslam Kurumları Tarihi*, çev. Kasım Koç (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019), 138-139; Abdullah Burgu, "Erken İslâmî Dönemde Bir Kâtip Portresi: Mısır'ın İlk Âmili Verdân er-Rûmî", *İstem* 45 (Haziran 2025), 35-36.

3 Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 111.

durumundaki dihkân ve kâtiplerin meslek grubuna dönüşerek İslâm Devleti'nin bürokratik yapısını şekillendirmeleri Abbâsîlerin kuruluşunda etkin bir rol oynamalarının sonucunda gerçekleşmiştir. Abbâsî idari mekanizmasında kâtip ve vezir gibi makamların fonksiyonel olarak yer alması, fetih devleti yerine bürokrasi devletinin temellerinin atılmasını sağlamıştır. Fakat dihkânların haraç toplama tecrübelerinden faydalanılması, Emevîler zamanından itibaren başlamıştır. Hatta dihkânlar, imparatorluklarını adeta ellerinden alan bu İslâm yönetiminde varlıklarını sürdürme amacıyla Araplarla ittifak kurmayı ihmal etmemişlerdir.[4]

İslâm tarihi ile ilgili özgün değerlendirmeleriyle tanınan M. A. el-Câbirî (öl. 2010), bu çalışmanın konusunu oluşturan Sercûn b. Mansûr'un konumunu da kapsayan bir analiz yaparak, zimmî veya genel kabul gören şekliyle mevâlî unsurların Emevî Devleti'ndeki dönüşümünü şu şekilde izah etmektedir:

> *Bir yandan kamu hayatında mevalinin rolü artacak, ya sosyal bir yer edinmek amacıyla ittifak ve muvalat (dostluk) yoluyla, ya da ticaret, sarraflık ve serbest işlerde "uzmanlar" rolünü oynamak suretiyle "kabile"yi aşma çabalarını sürdürecekler, öte yandan da onların içinden düşünce, din ve siyaset alanında seçkinler ortaya çıkacak, pek çokları halifenin, emirlerin ve memurların çevresinde bulunacak, devletin siyasetini etkilemeye çalışacaktır. Böylece, içlerinden bir grubun bütün Emevi çağı boyunca "intelijansya" rolü oynadığını göreceğiz*.[5]

Emevîler döneminde seçkin ve entelektüel bürokrat kimliği ile tanınan kâtipler, biraz da fetihlerin durağanlaşmasının doğal bir sonucu olarak Abbâsîler zamanında büyük vezir ailelerine dönüşerek, siyasi alanda oldukları kadar ilmî muhitlerde de söz sahibi haline gelmişlerdir. İslâm devletlerinde bürokratik geleneğin tekamülü açısından bir başlangıç aşamasını teşkil eden kâtip istihdamının aşağıda Sercûn b. Mansûr örneğinde görüleceği üzere uzmanlık, dostluk ve entelektüel faaliyetler içerisinde yer alma gibi ilginç yönleri bulunmaktadır.

1. Sercûn b. Mansûr'un Menşei ve Hayatının Erken Dönemi

Erken dönem İslâm kaynaklarında ismi Sercûn olarak belirtilen kâtibin tam künyesinden zımmî olduğu anlaşılmaktadır. Zamanının seçkin memurları arasında yer alan bu kâtibin adı kaynaklarda yaygın bir şekilde Sercûn b. Mansûr er-Rûmî şeklinde zikredilmiştir. Kâtipler konusunda detaylı bilgiler veren Cehşiyârî (öl. 331/942-43), Rûmî nisbesinin yerine Nasranî nisbesini kullanmayı tercih etmiştir.[6] Sercûn ismi, Müslüman müellifler tarafından muhtemelen Akadça Sargon veya Grekçe Sergius adından bozulmuş şekliyle kullanılmıştır. Onun Rûmî nisbesini taşıması etnik menşei ile ilgili değil, Roma-Bizans geleneğiyle ilişkili görünmektedir. Nitekim Hıristiyan teolojisine katkılarıyla tanınan oğlu Yuhan-

4 Dûrî, *İslam Kurumları Tarihi*, 142.
5 Câbirî, *İslâm'da Siyasal Akıl*, 486-487.
6 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdûs b. Abdillâh el-Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ᾽ ve'l-küttâb*, thk. Mustafa es-Sekkā ve diğerleri (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 1357/1938), 32.

na ed-Dımeşkî (öl. 132/750), "et-Tağlibî" nisbesiyle anılmıştır. Bu durum ailenin Hıristiyan Arap kabilesi Tağlibîlere dayandığına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir.[7] Kaynaklardaki bilgiler, etnik menşei hakkında kesin bir karar vermeyi zorlaştırmakla birlikte bölgenin fatihleri ve aileye dair malumatlar veren kronikler, Melkâiyye mezhebine mensup Hıristiyan Arap olduklarını kabul etmişlerdir. Ailenin atalarının kullandığı Mansûr ismine yönelik onomastik inceleme yapan D. J. Sahas, onları Suriyeli Hıristiyan Araplarla ilişkilendirmeye çalışmıştır. Fakat bölgede yaşayan her etnik unsurun benzer isimleri alabileceğini vurgulayarak, ailenin Mansûr adını kullanmasından dolayı Arap kabileleriyle bağlantılı olamayacağı sonucuna da varmaktan geri durmamıştır.[8] Halbuki, kaynakların verdiği bilgiler neticesinde Sercûn b. Mansûr'un Arap kökenli olduğunu söylemek mümkündür.

Bizans İmparatorluğu adına Şam eyaletinde faaliyet gösteren köklü ve entelektüel bir kâtip ailesinden gelen Sercûn b. Mansûr, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halife olmasından evvel Emevî ailesi ile tanışmış, Şam'da yeni bir hilafetin yükselişiyle Şam dîvânlarının yöneticiliğine getirilmiş ve Muâviye b. Ebû Süfyân'ın haraç kâtipliğinin yanı sıra özel kâtipliğini de yapmıştı.[9] Aile, aşağıda görüleceği üzere en az üç nesil boyunca Şam bölgesinin haraç dîvânını (*Dîvânü'l-Harâc*) yönetmişti.

Bizans geleneğiyle yetiştiği bilinen ve Dımaşk şehrinin seçkinlerinden olduğu anlaşılan Sercûn b. Mansûr, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Şam merkezli hilafetinde İslâm Devleti'ne hizmet etmeye başlamış ve Yezîd b. Muâviye (öl. 64/683) zamanında da bu görevini sürdürerek Mervânîlerin dönemine kadar etkili kâtipler arasında yerini almıştır.[10] Bir anlamda Sercûn b. Mansûr, Emevî Hilafeti'nin kuruluş aşamasına da doğrudan şahitlik ederek, yeni İslâm Devleti'nin kurumsal yapılanmasında ve önemli kırılma noktalarında birinci dereceden rol oynayacak bir mevkide bulunmuştur.

Sercûn b. Mansûr'un babası Mansûr b. Sercûn er-Rûmî de bölge İslâmlaşmadan önce Bizans İmparatorluğu'nun en verimli topraklarına sahip Şam eyaletinin merkezi olan Dımaşk şehrinin mali sorumluluğunu yürütmüştür. Hatta İslâm fetihleri esnasında, Bizans'ın bölgeden çekilmesiyle doğan siyasi boşluktan yararlanarak,

7 Daniel J. Sahas*, Byzantium and Islam Collected Studies Byzantine-Muslim Encounters* (Leiden: Brill Press, 2021), 310.

8 Daniel J. Sahas, *John of Damascus On Islam The Heresy of Ishmaelities* (Leiden: Brill Press, 1972), 7.

9 Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ᾽*, 24; Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâ᾽iẕ ve'l-i᾽tibâr bi-ẕikri'l-ḫıṭaṭ ve'l-âṯâr* (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/185; Mücahit Yüksel, *Emevîler Döneminde Hıristiyanlar* (Konya: Hikmetevi Yayınları, 2017), 114.

10 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, thk. Ekrem Ziyâ Ömerî (Dımaşk: Dârü'l-Kelâm, 1337/1918), 228; Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, thk. Abdullah es-Sâvî (Kahire: Dârü's-Sâvî, 1357/1938) 261; İbn Abdirrabbih, *el-İkdü'l-Ferîd,* çev. Musa Kazım Yılmaz (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2024), 4/288; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvud el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, çev. Mehmet Vehbi Şahinalp- Musa K. Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022), 3/176; Julius Wellhausen, *Arap Devleti ve Çöküşü*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: İlav Yayınları, 2020), 182; Adnan Demircan, *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2015), 74.

idari bir otorite elde etmiş ve Hâlid b. Velîd (öl. 21/642) ile barış görüşmelerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca onun, söz konusu görüşmelere bağlı olarak Dımaşk'ın fethedildiği 15/636 senesinde mali şartlar içeren ve zimmîlere emniyet garantileyen bir anlaşma metninin ortaya çıkmasını sağladığı belirtilmiştir.[11] Bu teşebbüsü yüzünden, Müslümanlara şehri teslim ettiği gerekçesiyle Bizans İmparatorluğu'na ihanetle suçlanmış ve papazlar tarafından aforoz edilerek, lanetlenmiştir.[12]

Konuyla ilgilenen bazı modern araştırmacılara göre, Bizans İmparatorluğu adına görev yaptığı ve Dımaşk asilzadelerinden olduğu anlaşılan Mansûr b. Sercûn er-Rûmî, İslâm fetihleri esnasında Dımaşk'ın mali işlerinden sorumlu üst düzey bir yetkili olmanın verdiği nüfuzla şehrin teslimini sağlamak maksadıyla Hıristiyanların lideri Reisü'r-ruhani ile gizlice görüşüp onu ikna etmiş, Müslüman fatihlerle sulh yapılarak şehrin teslimini kolaylaştırmış[13] ve muhtemelen bu teşebbüsün etkisiyle mevcut konumunu fetih sonrasında da korumayı başarmıştır. Belâzürî'ye (öl. 279/892-93) atfedilen bu bilgi doğrultusunda Mansûr b. Sercûn er-Rûmî'nin, Dımaşk ve civarının kuşatılmasında Müslüman fatihler ile şehrin dinî otoritesi arasında değil; muhtemelen ileri gelenleri arasında diplomatik bir ilişki yürüttüğü düşünülebilir. Fakat Belâzürî, fethi kolaylaştıran bir aracıdan bahsetse de[14] herhangi bir isim vermemiştir. Aynı olayı Kudâme b. Ca'fer de (öl. 337/948) anlatmış ve o da isim vermeden anlaşma metnine yoğunlaşmıştır.[15]

Dımaşk'ın fethinde aracılık yapıldığına dair husus, biraz tartışmalı ve İslâm fetihlerini basite indirgemeci görünmektedir. Müslüman fatihler, bir sürece yayılmış vaziyette bölgenin fethini gerçekleştirmişler ve zaten İslâm savaş hukukuna göre sulhen ele geçirme stratejisini öncelik haline getirmişlerdi.[16] Bu durum, onun dinî bir yetkili olmaktan ziyade, Bizans idaresinin çekilmesiyle doğan boşluktan yararlanarak, kendi lehine teşebbüslerde bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Ph. K. Hitti (öl. 1978) gibi modern araştırmacıların da vurguladığı Sercûn ailesinin Dımaşk'ın fethindeki rolüne[17] İslâm kaynaklarında doğrudan bir isim belirtilmediğinden dolayı ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Kaynaklar, Müslümanlar tarafından şehrin iki defa kuşatıldığı ve bir piskoposun tarafından kapıların

11 Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîḫü'l-Hulefâi'r-Reşîdînü'l-fütûḥat ve'l-incâzâtü's-siyâsiyye* (Bağdat: Dârü'n-Nefâis, 2003), 167; Sean W. Anthony, "Fixing John Damascene's Biography: Historical Notes on his Family Background", *Journal of Early Christian Studies* 23/4 (2015), 611.

12 Saîd b. Bıtrîk, *et-Târîḫu'l-mecmû' 'ale't-taḥḳîḳ ve't-taṣdîḳ*, nşr. L. Cheikho-B. Carra de Vaux-H. Zayyat (Beyrût: Matbaatü'l-Abâi'l-Yesuiyyîn, 1905-1909), 2/16-17; Sahas, *John of Damascus*, 7.

13 Ph. K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi,* çev. Salih Tuğ (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2011), 342; İsmail Taşpınar, "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslâm", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2001), 25.

14 Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvud el-Belâzurî, *Fütûhü'l-büldân* (Beyrût: Dârü Mektebi'l-Hilâl, 1408/1988), 115, 123.

15 Kudâme İbn Cafer, *Kitabü'l-Harac*, 32-33.

16 İslâm fetihlerinin kısa bir özeti için bk. Dan Jones, *Taht ve İktidar Orta Çağ'ın Yeni Tarihi,* çev. Gaye Yavuzcan (İstanbul: Kronik Yayınları, 2024), 115-118.

17 Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, 357; Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri (610-847)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018), 120.

açılmasında ve anlaşma yapılmasında yardımcı olduğu bilgisinin dışında sessiz kalmışlardır. Ph. K. Hitti'nin sağlam gerekçeler kullanmadan bir yanılgı içerisinde olayları değerlendirdiğini söylemek mümkündür.

Kaynaklarda ne zaman ve nerede doğduğuna dair bir bilgiye rastlanmayan Sercûn b. Mansûr, ölümüne kadar Hıristiyanlığa bağlı kalmış, herhangi bir ihtida teşebbüsünde bulunmamıştır. Aile üyeleri dede, baba ve oğul şeklinde üç kuşak boyunca dinlerini ve Helenistik kültürü muhafaza ederek, Emevî bürokrasinin en önemli dairesinde yani Dîvânü'l-Harâc'da üst düzey görevleri yerine getirmişlerdir.[18] Bu nedenle Cehşiyârî ve Mes'ûdî (öl. 345/956) gibi müellifler onun nisbesini inancıyla özdeşleştirerek, "en-Nasrânî" şeklinde zikretmişlerdir.[19] Fakat muahhar müelliflerden İbn Asâkîr (öl. 571/1176), Ebü'l-Hüseyin er-Râzî'nin (öl. 347/958) *Ümerâu Dımaşk* isimli eserinde Sercûn b. Mansûr'un Müslüman olduğuna dair bir kayıt bulunduğunu yazmıştır.[20] Fakat ilk elden kaynaklarda bunu teyit edecek bir bilgi yer almamaktadır. Ailenin Sercûn b. Mansûr'dan sonraki öyküsünün devamı ise Müslümanlıkla bir ilgilerinin bulunmadığını açıkça göstermektedir. Hatta aile, çok meşhur bir Hıristiyan teoloğu olan Yuhannâ/Yahya ed-Dımaşkî'yi yetiştirmiştir.[21] Ailenin Arap bir kökene dayandığı ve Yuhannâ'nın, Bizans ikonografisinde sarıkla tasvir edildiği göz önüne alındığında da Arap kültürünü de muhafazada başarılı oldukları anlaşılmaktadır.[22] Yukarıda da belirtildiği gibi ailenin Şam fetihlerindeki rolü ve daha sonra Müslümanların hizmetine girmesi, rakipleri tarafından ihanet olarak tanımlanmış ve Bizans sarayının din adamları ağır suçlamalarda bulunmuşlardır.[23] Hatta *"Müslüman zihniyetli"* (Saracen-minded) diye suçlanan ailenin köken ismi olan "Mansûr", babasız anlamına gelen hakaret cümlesi "Manzer" ile değiştirilerek kullanılmıştır.[24]

Sercûn b. Mansûr ve ailesi hakkında muahhar müellifler, erken dönem müelliflerin verdiği kısmi bilgileri tekrarlamaktan öteye geçmemişlerdir. Bu durum, ilk kaynakların kaydettikleri malumatlar çerçevesinde sınırlı bir prosopografik incelemeye müsaade etmektedir. Dolayısıyla aşağıda, onun görev yaptığı halifelerin dönemindeki rolü üzerinde durularak, tarihî olaylardaki ve İslâm tarihi açısından önemli gelişmelerdeki rolü ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Kâtibi Olarak Sercûn b. Mansûr

Sercûn b. Mansûr'un, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın mevlâsı statüsüne yükselmesi ve zaman içerisinde Emevî sarayında şöhretini artırması, onun hakkında

18 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ* 228; İbn Abdirrabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 4/294; Adnan Adıgüzel – Barış Çakan, "Emeviler Döneminde Gayrimüslim İstihdamı (41-132/661 -750)", *İstem* 17/34 (2019), 339.

19 Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ*ʾ, 32, 33; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 269.

20 Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdullah b. Hüseyin ed-Dimaşkî İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti Dımaşḳ*, thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrî (Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1995-2001), 20/161.

21 Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, 120.

22 Sahas, *Byzantium and Islam*, 292.

23 Saîd b. Bıtrîk, *Târîḫu'l-mecmûʿ*, 2/16; Sahas, *Byzantium and Islam*, 326.

24 Sahas, *John of Damascus*, 9.

kaynaklara yansıyan nadir bilgilerdendir. Muâviye b. Ebû Süfyân, Dîvânü'l-Harâc kâtipliğinin[25] yanı sıra onu özel ve yakın adamları arasında bulundurmuştur. Özellikle Taberî (öl. 310/923), Sercûn b. Mansûr'u Muâviye b. Ebû Süfyân'ın özel adamı olarak zikretmektedir.[26]

Sercûn b. Mansûr'un kâtiplik mesleği gereği Arapça ve Rumcayı çok iyi bildiği şüphe götürmez bir gerçektir. Bu özelliğinden dolayı yeni teşekkül eden Şam merkezli hilafetin üst düzey bürokratları arasında yer almış ve Benî Ümeyye mensuplarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Hatta Muâviye b. Ebû Süfyân'ın oğlu ve geleceğin halifesi Yezîd b. Muâviye ile sohbet arkadaşlığı yapıp, beraber içki içecek derecede bir yakınlık kurarak ilgi görmüştür.[27] O, halifenin ailesiyle yakın ilişki geliştirmesi sayesinde, muhtemelen temsil ettiği Bizans bakiyesi gayrimüslim kâtipler zümresinin de önemli ve sözü geçen bir ismi olmayı başarmıştır.

Sercûn b. Mansûr, Muâviye b. Ebû Süfyân'a yakınlığının yanı sıra Şam bölgesindeki dîvân işlerinden sorumluydu ve bu dönemde yakın çalışma arkadaşları arasında Abdülmelik b. Mervân (öl. 86/705) ile daha sonra dîvânları Arapçalaştırmada en önemli rolü üstlenecek olan kâtip Süleyman b. Sa'd el-Huşenî bulunmaktaydı.[28] Bilindiği gibi dîvân işlerinin yürütülebilmesi için kâtiplerden oluşan bir mali uzman kadrosu gerekliydi ve bunların meslek grubu şeklinde sürekliliğinin sağlanması önemli bir vazifeydi. Bundan dolayı Sercûn b. Mansûr dönemin en mühim kâtipleri arasında yer alırken, aynı zamanda kâtip sınıfına da yeni elemanların yetişmesinde rol oynamaktaydı. Sercûn b. Mansûr'un yetiştirdiği kâtipler arasında yine mevâlî kökenli Ebû Şeybân dikkat çekmektedir. Ebû Şeybân, yardımcı kâtiplik görevini yürütmekte ve Sercûn b. Mansûr'un yazdığı her yazının Muâviye b. Süfyân'a götürülmesinde üstadına eşlik etmekteydi.[29] Bu duruma göre, Sercûn b. Mansûr'un sadece mali işlerle ilgilenmeyip, Emevî bürokrasisinin işinde ehil memur ihtiyacının karşılanmasında da önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkündür. O, daha yeni şekillenen bir devlet teşkilatının idari yapılanmasına katkı sağlamıştır. Muhtemelen Sercûn b. Mansûr, kendi meslek ve din grubunun geleceğini düşünerek, tercihini zimmî kâtiplerden yana kullanarak Hıristiyan kâtiplerin yetişmesine de öncülük etmiştir.

Bir Bizans din adamı ve aristokratı olan Aziz Theophanes (öl. 203/818), meşhur kroniğinde Sercûn b. Mansûr'un Theodore ismindeki kardeşinin Muâviye b. Ebû Süfyân zamanında çöl bölgelerine sürgün edildiğini yazmıştır.[30] Fakat bu konuyu,

25 Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ'*, 24.

26 Ebî Cağfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîḫu't-Ṭaberî-Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Ma'arif bi-Mısr, 1380/1960), 5/345.

27 Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/306; Anthony, "Fixing John Damascene's Biography: Historical Notes on his Family Background", 608.

28 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 197; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 261.

29 İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti Dımaşḳ*, 66/290.

30 *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History, AD 284-813*, ed. Cyril Mango – Roger Scott (Oxford: Clarendon Press, 1997), 569.

kroniğinin 114-115/733-34 senesini anlattığı kısımları içerisinde ele almıştır. Bu tarihte Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yaşamadığı göz önüne alındığında müellif şahısları veya tarihi karıştırmış görünmektedir. Eğer bir tarih karışıklığı söz konusuysa muhtemelen sürgün olayının faili Sercûn b. Mansûr'un ailesi üyelerinden biri olmakla birlikte sürgüne gönderen halife, Hişâm b. Abdülmelik'ten (öl. 125/743) başkası değildi. Theodore'nin sürgün sebebi ise Abdülmelik b. Mervân'ın millileşme politikasından sonra gerçekleşen gayrimüslim kâtiplerin tasfiyesi ile doğrudan ilişkili görünmektedir.

3. Yezîd b. Muâviye Döneminde Sercûn b. Mansûr ve Kerbelâ Hadisesi'ndeki Rolü

Veliahtlığından itibaren Yezîd b. Muâviye'nin yakın adamları arasında yer alan Sercûn b. Mansûr, onun yaklaşık dört yıl süren hilafeti esnasında haraç dîvânından sorumlu kâtiplik görevini yerine getirmeyi sürdürmüştür[31]. Hatta bu yeni ve genç halifenin emir erliğini yaptığına dair bir kayıt bulunmaktadır.[32]

Devletin merkezini de içine alan Şam dîvânlarının yöneticiliğini yapmak, Sercûn b. Mansûr'a üst düzey bir nüfuz verdiğinden dolayı önemli siyasi gelişmelerde müdahil bir tavır takınmasının önünü açmıştır. Devletin bazı işlerinde bir istişare kaynağı olarak görülmüş, önemli kararların alınmasında fikri sorulmuş veya kendisi doğrudan hadiselere müdahale etme kararlılığını göstermiştir. Bu hususta en önemli olay kaynakların ittifakıyla aktarılmaktadır. Bu kayıt, İslâm tarihinin en hazin olayını hatırlatması açısından da önemli bir detayı içermektedir:

> Hüseyin'in Kûfe'ye çıkacağı haberi Yezîd b. Muâviye'ye ulaşınca Yezîd endişelendi ve morali bozuldu. Bunun üzerine onların mevlası Sercûn'a haber göndererek gelmesini istedi. Sercûn onun hem kâtibi hem sohbet arkadaşıydı. Sercûn geldiğinde Kûfe'ye kimi atayacağı konusunda kendisiyle istişare etti. O da Ubeydullah b. Ziyâd'ı tavsiye edince Yezîd, 'Onda hiçbir hayır yoktur.' dedi. Bunun üzerine Sercûn, '*Şayet Muâviye hayatta olup onu tavsiye etseydi sözünü dinlemeyecek miydin?*' deyince Yezîd, 'Evet, dinlerdim.' dedi. 'O zaman beni dinle! Kûfe için Ubeydullah b. Ziyad'dan başkası olmaz. Kûfe'nin başına onu getir' dedi. Bundan sonra Sercûn bir belge çıkararak, '*İşte bu, Muâviye'nin Ubeydullah'ı oraya atadığına dair yazdırıp mühürlediği kararnamesidir. Bu belgeyi şu ana kadar sana göstermememin sebebi ise senin ona karşı buğzundan başka bir şey değildir.*' dedi. Yezîd de bunun gereğini yerine getirerek Numân b. Beşîr'i oradan azlettikten sonra Ubeydullah İbn Ziyâd'ı oraya atadı…[33]

Yezîd b. Muâviye'nin esas isteği hilafına, Basra valiliğine de uhdesinde bulunduran Ubeydullah b. Ziyâd'ın (öl. 67/686) Kûfe valiliğine getirilmesi, Kerbelâ

31 Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ'*, 31.
32 Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/379; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 265.
33 Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 3/408; Taberî, *Târîḫu'ṭ-Ṭaberî*, 5/348, 356; Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ'*, 31; Yüksel, *Emevîler Döneminde Hıristiyanlar*, 195.

Hadisesi'nde Hüseyin b. Ali (öl. 61/680) ve ailesinin şehit edilmelerine giden süreçte önemli bir rol oynamıştır. Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Sercûn b. Mansûr, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın aldığı kararı Yezîd b. Muâviye'ye göstererek, Kûfe valisinin değiştirilmesini sağlayarak Kerbelâ Hadisesi'nin yaşanmasında birinci dereceden etkili olmuştur. Bu açıdan Sercûn b. Mansûr, Yezîd b. Muâviye'nin aldığı kararlarda etkili bir kâtip olarak da dikkat çekmektedir. Onun Yezîd b. Muâviye'yi bir arşiv belgesine dayanarak ikna etmesi sonucunda Ubeydullah b. Ziyâd tarafından Kûfe şehrinde Müslim b. Akîl (öl. 60/680); Kerbelâ da ise Hz. Ali evladından birçok kişi öldürülmüştür.[34]

Kerbelâ Olayı'na giden süreci Sercûn b. Mansûr ile ilişkilendiren Taberî ve Cehşiyârî gibi müelliflerle çağdaş olan İbn A'sem (öl. 320/932'den sonra), mezkûr müelliflerin kaydından farklı bir duruma işaret etmektedir. Yezîd b. Muâviye'nin Abdullah b. Müslim, Umâre b. Ukbe b. Ebî Muayt, Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas gibi Emevî taraftarları ve casuslarından Müslim b. Akîl'in Kûfe'de Hüseyin b. Ali adına biat aldığına dair mektuplar gelmesinden sonra[35] Sercûn b. Mansûr ile görüşmüştür. İbn A'sem, Ubeydullâh b. Ziyâd'ın Kûfe'ye atanmasıyla sonuçlanan ikili arasındaki diyaloğu şu şekilde aktarmaktadır:

> Bu mektuplar Yezîd b. Muâviye'nin elinde birikince o, babası Muâviye'nin azatlısı Sercûn'u çağırtarak ona fikrini sormak amacıyla şöyle dedi: 'Ey Sercûn! Kûfe ahalisi hakkında önerin nedir? Müslim b. Akîl Kûfe'ye gelmiş ve Ebû Turâb'ın taraftarları, onun adına *Hüseyin b. Ali*'ye biat etmektedirler.' Sercûn: 'Sana görüşümü sunacak olursam kabul eder misin?' diye sorunca Yezid: 'Söyle ki dinleyeyim!' dedi. Sercûn: 'Sana tavsiyem Ubeydullah b. Ziyâd'a mektup yazmandır. Çünkü o, Basra'nın emiridir. Onun sorumluluk alanına fazladan Kûfe'yi de verirsin. O da Kûfe'ye giderek senin adına onların üstesinden gelir.' Yezîd: 'Ömrüme kasem olsun ki işte rey diye buna denir.' dedi.[36]

Söz konusu olayı tahlil eden L. Öztürk, Sercûn b. Mansûr'un Yezîd b. Muâviye'ye komplo kurma ihtimaline de dikkat çekmiştir. Buna göre Emevî iktidarının tüm imkânlarını Hıristiyan kâtiplere gösterdikleri yakın alaka neticesinde kullanan Sercûn b. Mansûr ve temsil ettiği zümre, iktidar değişikliğine karşı önlem alma çabası içerisine girmiştir.[37] Dolayısıyla Sercûn b. Mansûr'un temsil ettiği gayrimüslim kâtipler zümresi, kaderlerini değiştirebilecek siyasi olayları yakından izledikleri gibi gerekli müdahaleleri yapmaktan da çekinmemişlerdir. Ayrıca bu görüşmeler ve Sercûn b. Mansûr'un etkisiyle alınan kararlar, onun Yezîd b. Muâviye zamanında nüfuzunun arttığını da göstermektedir.

34 Taberî, *Târîḫu'ṭ-Ṭaberî*, 5/357; Julius Wellhausen, *İslamiyetin İlk Devinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*, çev. Fikret Işıltan (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019), 99; Ahmet Turan Yüksel, *İhtirastan İktidara Kerbelâ Emevî Valisi Ubeydullah b. Ziyâd Döneminin Anatomisi* (Konya: Yediveren Yayınları, 2001), 52-53; Adnan Demircan, *Kerbelâ Keder ve Belâ* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 36.

35 Ebû Hanîfe ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl*, çev. Zekeriya Akman (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 300. Ayrıca bk. Mehmet Mahfuz Söylemez, *Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 30-32.

36 İbn A'sem, *el-Fütûh*, çev. Mehmet Cevher Saduk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 3/43-44.

37 Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Hristiyanlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 600.

4. Abdülmelik b. Mervân'ın Döneminde Sercûn b. Mansûr

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın halifeliğinden itibaren dîvânlardan sorumlu olan Sercûn b. Mansûr, muhtemelen son görevini Abdülmelik b. Mervân zamanında yapmış ve bu sıralarda altmış yaşını aşmıştır. İdarî mekanizmanın en önemli dîvânında üst dereceden bir bürokrat olarak nüfuzunu korumayı da başarmıştır. Abdülmelik b. Mervân'dan önce kısa süreliğine hilafet makamına gelen selefleri Muâviye b. Yezîd (öl. 64/684) ile Mervân b. Hakem (öl. 65/685) dönemlerinde de Şam bölgesinin maliye dîvânı Sercûn b. Mansûr tarafından idare edilmişti.[38] Fakat bu süreçteki faaliyetleri kaynaklara kâtiplik yaptığına dair kısa bir bilgi haricinde yansımamıştır. Mervân b. Hakem'in kısa süreli hilafetinde de Sercûn b. Mansûr maliyeden sorumlu bir kâtip olarak hizmetini sürdürmüştür. Aynı zamanda ordu dîvânının (*dîvânü'l-cünd*) reisliğini de yaptığı bilinmektedir. Daha sonra bu iki dîvâna yakın çalışma arkadaşları arasında yer alan Süleyman b. Sa'd getirilmiştir.[39]

Sercûn b. Mansûr, Abdülmelik b. Mervân'ın hilafetinin büyük bir kısmında haraç kâtipliğinin yanında ordu kâtipliği görevini de yürütmüştür.[40] Ancak bu dönemin ilk on yılı boyunca süren iç savaştan dolayı ikinci dereceden şahıslar hakkında kaynaklar genellikle sükût içerisinde kalmışlardır. Abdullah b. Zübeyr'in (öl. 73/692) Medine'deki muhalefeti, Şam'da Sercûn b. Mansûr gibi kâtiplerin siyasi krizden yararlanarak devlet yönetiminde daha etkin bir rol oynamalarını kolaylaştırmıştır. Fakat Abdülmelik b. Mervân'ın siyasi birliği sağlamayı başarması, Müslüman olmayan devlet unsurları için yeni bir süreci beraberinde getirmiştir. Aşağıda görüleceği gibi Araplaştırma faaliyetleri neticesinde artık dîvânlarda gittikçe mevâlî ve gayrimüslim unsura duyulan ihtiyaç azalmıştı. Elbette bu durum Müslüman kâtiplerin yetişmesi sonucunda Müslümanların mali kayıtlara hâkim olmalarıyla bağlantılı bir gelişmeydi.

Sercûn b. Mansûr'un ile Abdülmelik b. Mervân arasında Kâbe'nin yeniden imarı hususunda bazı diyalogların yaşandığı bilinmektedir. Abdullah b. Zübeyr'in kuşatılması esnasındaki Kâbe yangınından sonra ihtiyaç duyulduğu anlaşılan Kâbe'nin yeniden inşası esnasında Abdülmelik b. Mervân, Kudüs'teki Hz. İsâ'nın son ziyaretgahı Kutsal Bahçe'de (*Holy Gethsemane*) bulunan kilisenin sütunların getirilmesini emretmişti. Söz konusu teşebbüse dinî hassasiyetle yaklaşan Sercûn b. Mansûr ile Filistin patriği Klasus, halifeyi bundan vazgeçirmek için adeta yalvarmışlar ve Bizans İmparatoru Justinyen'den başka sütunların istenmesini talep etmişlerdi. Tarihçi Aziz Theophanes'in *"iyi bir Hıristiyandı."* ve *"Abdülmelik b. Mervân'a çok yakındı."* diyerek övdüğü ve 71-73/690-92 senelerinde gerçekleştiğini söylediği bu olay neticesinde Sercûn b. Mansûr sayesinde Filistin'deki kilise

38 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 299; Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ`*, 32-33; Fatih Erkoçoğlu, *Emevî Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik b. Mervân* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 532.

39 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 299; Erkoçoğlu, *Abdülmelik bin Mervân*, 56; Demircan, *Arap-Mevali İlişkisi*, 76.

40 Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 4/217.

sütunları yerine Bizans İmparatoru tarafından yeni sütunlar gönderilmiştir.[41] Abdülmelik b. Mervân'ın Mescid-i Haram'ın tamiri esnasında buraya ilk defa mermer direkler koydurduğu bilinmektedir. Muhtemelen bu mermer direkler söz konusu olaydaki sütunlardı.[42]

Sercûn b. Mansûr'un dîvânü'l-harâc'ın reisliğinde mali işlerle ilgili bazı müdahalelerde bulunduğuna dair ilginç bir bilgiyi Süryânî tarihçi Ebü'l-Ferec (öl. 685/1286) kaydetmiştir. Müellifin Tall Mahre patriği Dionysius'un rivayetine dayanarak belirttiğine göre Abdülmelik b. Mervân, Suriye eşrafı arasında Bar Gumaye adıyla tanınan Athanasius'u kardeşi Abdülazîz b. Mervân (öl. 86/705) ile beraber Mısır'ı yönetmekle görevlendirmişti. Bilge bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılan Athanasius kısa süre içerisinde zenginleşmiş ve 4000 köle ve çok sayıda malikaneyle bölgede önemli bir nüfuza ulaşmıştı. Fustat ve Edessa'da büyük mabetler inşa ederek, altın ve gümüşle süslettiği heykeller yaptırmıştı. Athanasius'un mal varlığı ve savurgan davranışları Sercûn b. Mansûr'un dikkatini çekmiş ve harcamaları engellenmek istenmiştir.[43] Ebü'l-Ferec, Sercûn b. Mansûr'un müdahalesini şu şekilde kaydetmiştir:

> Sonra aslen Kaldeli olup Şam'a yerleşen ve Mansur oğlu Sargi adını taşıyan bir adam Athanasius aleyhinde ithamlarda bulundu. Emir Abdülaziz'in ölümü ve Athanasius'un Mısır'dan çıkıp gitmesi üzerine onun aleyhinde bir yalan uydurarak: 'Bar Gumaya, Mısır'ın hazinelerini çaldı, ve alıp götürdü.' dedi, Abdülmelik bu sözler yüzünden dahi Athanasius'a karşı kızmadı. Fakat ona sükûnet içinde şu sözleri söyledi: 'Bütün bu servetin Hıristiyanlara ait olmasını doğru bulmayız, bir kısmını bize ver.' O da isteyerek kabul etti ve hükümdar (artık yeter) deyinceye kadar vermeye devam etti. Fakat yine Athanasius'a birçok şey kaldı.[44]

Aslında Sercûn b. Mansûr, bu müdehalesinde kâtiplik görevini yerine getirmekten başka bir amaç taşımamaktadır. Müellif, dinî hassasiyeti gereği abartılı ve yargılayıcı bir tutum sergileyerek olayı aktarmıştır.

5. Dîvânların Arapçalaştırılması ve Sercûn b. Mansûr'un Tavrı

Abdülmelik b. Mervân'ın hilafete gelmesiyle Emevî Devleti'nde bazı idari değişiklikler yaşanmış, İslâm Devleti'nin teşkilat yapısı adeta yeniden şekillendirilmiştir. Özellikle devletin üst düzey yönetim mekanizmaları olan ve uzun bir müddettir yeni fethedilen bölgelerin Grekçe, Pehlevice ve Kıptice gibi yerel dilleri ile arşivlenen dîvânlar 81/700-701 yılı itibariyle Şam bölgesinde Arapçalaştırılmaya

41 *The Chronicle of Theophanes Confessor*, 510. Ayrıca bk. Öztürk, *İslam Toplumunda Hristiyanlar*, 176-177.

42 Ebu'l-Velîd el-Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, çev. Yunus Vehbi Yavuz (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 397-398; Anthony, "Fixing John Damascene's Biography: Historical Notes on his Family Background", 615.

43 Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ömer Riza Doğrul (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 1/189.

44 Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abû'l-Farac Tarihi*, 1/189.

başlanmış ve bu sürece *"naklü'd-dîvân"* adı verilmiştir.[45] Doğuda fethedilen bölgelerde ise Haccâc b. Yûsuf'un (öl. 95/714) Irak valiliği esnasında Farsça dîvânlar, Sicistan bölgesinden esir alınan bir Fârisî'nin oğlu olmakla birlikte yeni kurulan İslâm Devleti'nde görevlendirilen kâtip Salih b. Abdurrahman'ın maharetiyle Arapçaya nakledilmişti.[46] İslâm tarihinde bir dönüm noktası olan bu teşebbüs, Abdülmelik b. Mervân'ın en önemli faaliyetleri arasında sayılmaktadır. Emevîlerin muktedir ve zeki halifesini Rumca dîvânların çevirisi gibi büyük bir değişime yönlendiren olayı ve burada Sercûn b. Mansûr'un etkisini Belâzürî şu şekilde açıklamaya çalışmıştır:

> Yazı yazmak isteyen Rum kâtiplerden birisi, su bulamayınca hokkaya işedi. Bunu işiten Abdülmelik b. Mervân, kâtibi cezalandırarak Süleyman b. Sa'd'dan dîvânların dilinin değiştirilmesini istedi. Süleyman, bunun karşılığında Ürdün'ün bir yıllık haracının kendisine verilmesini istedi. Abdülmelik bunu kabul ederek onu Ürdün valiliğine atadı. Süleyman bir yıl içerisinde Rumca dîvânları Arapçaya çevirerek, defterleri Abdülmelik'e getirdi. Abdülmelik kâtibi Sercûn'u yanına çağırarak, defterleri gösterdi. Çok üzülen kâtip, halifenin yanından perişan bir şekilde çıkarak, rastladığı Rum kâtiplere: 'geçinmeniz için artık bu meslekten başka bir meslek arayın. Allah bu işi sizden ayırdı' dedi.[47]

Belâzürî'nin kaydından anlaşıldığına göre Sercûn b. Mansûr, Abdülmelik b. Mervân'ın başkâtipi olarak, dîvânların nakledilmesini bir meslek aidiyeti çerçevesinde değerlendirmiştir. Hatta Sercûn b. Mansûr, Abdülmelik b. Mervân döneminde ciddi bir değişim geçiren dîvânların artık Müslümanlar tarafından yazılabilmesinden dolayı endişeye kapılmıştır. Bu yüzden Sercûn b. Mansûr'un bu dönemde meslekî bir dayanışma içerisinde olduğu da görülmektedir. Dolayısıyla o, Abdülmelik b. Mervân'ın emrine karşı yavaş hareket etmeyi seçmiş ve bu tutumu fark edilince yerine başka bir kâtip görevlendirilerek, bir daha ona ve sanatına ihtiyaç duyulmasının önüne geçilmiştir.[48] Fakat dîvânların Arapçalaştırılması, Rumca bilen memurların istihdamının ve öneminin zamanla yitirilmesiyle sonuçlanmıştır. Durumu öngören Sercûn b. Mansûr, muhtemelen ilk tepkisini üzülerek göstermiş ve arkadaşlarını endişe içerisinde uyarmıştır.

Sercûn b. Mansûr'un dîvânların yazısının değiştirilmesine rağmen maliyedeki görevini devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Halîfe b. Hayyât (öl. 240/854-

45 Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 193; Wellhausen, *Arap* Devleti, 181; Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, 303; Ayrıca bk. Hasân Alî Hallâk, *Ta`rîbu'n-nukûd ve'd-devâvîn fi'l-asri'l-Ümevî* (Beyrût: Şeriketü'l-Alemiyye li'l-Kitâb, 1986), 103; Bertold Spuler, *Halifeler Çağı,* çev. İlhan Arslan (İstanbul: Post Yayınları, 2024), 69. Robert G. Hoyland, *Allah Yolunda, Arap Fetihleri ve İslam İmparatorluğunun Kuruluşu*, çev. Yusuf Selman İnanç (İstanbul: Kronik Yayınları, 2025), 169.

46 Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 294; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrâhîm Ramazân (Beyrût: Dârü'l-Maarife, 1417/1997), 300; Erkoçoğlu, *Abdülmelik bin Mervân*, 370.

47 Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 192-193. Ayrıca bk. Ebu'l-Hasan Habib el-Maverdi, *el-Ahkâmü's-Sultaniye*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Bedir Yayınları, 2017), 380-381.

48 Cehşiyârî, *Kitâbü'l-Vüzerâ`*, 40; Hallâk, *Ta`rîbu'n-nukûd ve'd-devâvîn*, 106.

55), onun ölümünden sonra Süleyman b. Sa'd'ın yerine atandığını kaydetmiştir. Abdülmelik b. Mervân'ın aldığı bu karar gayrimüslim memurların ihtida etmelerinde de önemli bir aşama olmuştur.[49] Dîvânların Arapçalaştırılmasının maliyeti ise Ürdün'ün bir senelik 180.000 dinar miktarındaki haracının esasında *Dîvânü'r-Resâil*'de görev yapan Süleyman b. Sa'd'a verilmesiyle çözülmüştür. Bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde tüm Rumca dîvânlar Arapçaya aktarılmıştır.[50] İbn Abdirrabbih (öl. 940), Abdülmelik b. Mervân'ın dîvânların Arapçalaştırılmasında Süleyman b. Sa'd'a nasıl bir emir verdiğini şu şekilde açıklamıştır:

> Sercûn sanatıyla bize karşı nazlanıyor. Sanırım onun hesaplarına mecbur olduğumuzu düşünüyor. Bu konuda bir çare bilir misin? Süleyman; 'arzu edersen hesapları Rumcadan Arapçaya çevirebilirim.' dedi. Abdülmelik; 'o halde çevir.' dedi. Süleyman; 'bana biraz mühlet ver; bu konuda sıkıntı çekebilirim.' dedi. Abdülmelik; 'İstediğin kadar sana mühlet var.' dedi. Süleyman dîvânı (Arapçaya) çevirdi. Abdülmelik de onu tümüne başkan tayin etti.[51]

Abdülmelik b. Mervân'ın, dîvânların değiştirilmesinin zorluklarından dolayı bu işle ilgilenmeyen veya ihmalkâr davranan Sercûn b. Mansûr'a çevrilen bazı dîvân kayıtlarını gösterdiği bilinmektedir. Hatta yukarıda belirtildiği gibi Sercûn b. Mansûr bunun üzerine arkadaşlarına kendilerine artık ihtiyaç kalmadığını üzgün bir üslupla açıklamıştır.[52] Bu esnada Abdülmelik b. Mervân, Süleyman b. Sa'd'a danışmış ve ondan; "*Ben dîvânı ona danışmaksızın tercüme ederim.*" cevabını almıştır.[53]

Geç dönem müelliflerinden olmasına rağmen İbn Asakîr'in (öl. 571/1176) verdiği önemli bir bilgiye göre, Abdülmelik b. Mervân'ın henüz gençken Hıristiyan kâtiplerin Müslümanların işlerini yürütmelerinden dolayı rahatsız olduğu ve bunu Muâviye b. Ebû Süfyân'a söylemek istediği fakat bundan vazgeçtiği anlaşılmaktadır. Halifeliğinde ise Süleyman b. Sa'd'ın bu işle görevlendirilmek istenmesine rağmen Abdülmelik b. Mervân zamanında dîvânları çevirmenin zorluğundan dolayı çekimser kaldığını ama Hıristiyan kâtiplerin tasfiyesi için bu işe mecbur bırakıldığı görülmektedir. Abdülmelik b. Mervân ona bu durumda Hıristiyanların sürekli olarak orduya atanması ve görevde kalmaları riski olacağını söylemiş ve bu sözler neticesinde Süleyman b. Sa'd görevini yerine getirmek için harekete geçmiştir.[54]

---

49 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 299; Ayrıca bk. Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-*vefeyât, thk. Ahmed el-Arnâût – Türkî Mustafa ((Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420/2000), 15/239; Hoyland, *Allah Yolunda*, 187-188.

50 Safedî, *el-Vâfî bi'l-*vefeyât, 15/239; Wellhausen, *Arap* Devleti, 182; Hallâk, *Taʿrîbu'n-nukûd ve'd-devâvîn*, 106; Erkoçoğlu, *Abdülmelik bin Mervân*, 369. Ayrıca bk. Selahattin Polatoğlu, *Abbâsî Devleti'nde Kâtipler (132-334/750-945)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022, 25.

51 İbn Abdirrabbih, *el-İkdü'l-Ferîd*, 4/294.

52 Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 193; Polatoğlu, *Abbâsî Devleti'nde Kâtipler*, 25.

53 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 301.

54 İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti Dımaşḳ*, 22/320-321.

Farsça ve Rumca dîvânların millileştirilmesi zimmet ehli içerisinde yer alan kâtipler tarafından aynı tepkilere neden olmuştur. Sâsânî ve Bizans bakiyesi memurlar vazifelerinin süreklilik kazanması maksadıyla bir müddet boyunca dîvânların nakledilmesine karşı bir direnç göstermişlerdir. Fakat kararlı idarecilerin ısrarları karşısında çözüm bulamayıp; kendi yetiştirdikleri kâtiplerin ve dîvân arkadaşlarının yetenekleriyle bu sürecin tamamlandığını görmüşlerdir. Bu defa, imkânsız olarak tanımladıkları işlerin kısa sürede gerçekleşmesinin verdiği şaşkınlık ve dîvânlardaki dil değişikliğinin getirdiği hayal kırıklığı karşısında son derece üzgün bir ruh haline bürünmüşlerdir. Farsça dîvânları tercüme eden Abdurrahman b. Salih'e, Merdânşah Zaden Ferruh'un; *"Farsçanın kökünü kazıdığın gibi Allah kökünü kazısın."*[55] ve Sercûn b. Mansûr'un kâtip arkadaşlarına; "*geçinmeniz için artık bu meslekten başka bir meslek arayın. Allah bu işi sizden ayırdı."*[56] demesi aynı haleti ruhiyenin bir sonucuydu.

Bu gelişme başta Sercûn b. Mansûr olmak üzere çok sayıda gayrimüslim kâtibin işinden olmasıyla sonuçlanmıştır. Fakat anlaşıldığı kadarıyla Sercûn b. Mansûr'un, devlet hizmetindeki emekleri ve yaşından dolayı ölümüne kadar Dîvânü'l-Harâc'ın sorumluluğunu sürdürmesine müsaade edilmiştir. Onun Arapçalaştırma politikasına karşı çıkmasını izah edecek ve kaygılarının anlaşılmasını sağlayacak en önemli analiz M. Â. Câbirî tarafından yapılmıştır. Dîvânların çevrilmesinin büyük bir kültürel dönüşümle sonuçlandığını belirten M. Â. Câbirî, Sercûn b. Mansûr ve meslektaşlarının kaygılarını şu şekilde dile getirmiştir:

> *İdarenin Arapçalaştırılması, sadece sicillerin ve yazışmaların Arapçalaşmasıyla kalmamış divan katiplerinin de Araplaşmasını sağlamıştır. Divan katipleri olan Yunan, Fars ve diğer milletlerden kişiler makam ve sosyal statülerini koruyabilmek için Arapça öğrenmek zorunda kalmışlardır. Bu kimseler hiç kuşkusuz çocuklarına da devletin resmi dilini öğretmişlerdi.*[57]

Sercûn b. Mansûr bu dönüşümü tahmin ederek, dîvânların ve buna bağlı olarak da gayrimüslim kâtiplerin Araplaşacağı endişesini taşımıştır. Nitekim kaygılarında haklı çıkmış ve birkaç nesil sonra gayrimüslim kâtiplerin yerini mühtedi kâtipler ve daha sonrasında ise Müslüman kâtipler almıştır.

6. Ölümü ve Ailesi

Kaynaklarda Sercûn b. Mansûr'un ölüm zamanı ve sebebi hakkında bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Abdülmelik b. Mervân zamanında Rum asıllı kâtiplerin yukarıda anlatılan olay neticesinde görevlerinden uzaklaştırılmasıyla devlet işlerinde geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar maliyedeki görevi sürmüş olsa da muhtemelen bu olaydan bir müddet sonra ölmüştür. Nitekim Halîfe b. Hayyât, bu hususta neredeyse en nadir bilgiyi vermiş ve onun Abdülmelik b.

55 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 301.
56 Belâzürî, *Fütûhü'l-Büldân*, 192-193.
57 Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*, 95.

Mervân zamanında haraç ve ordu dîvânından sorumlu olduğu bir zaman diliminde öldüğünü belirtmiştir.[58] İbn Asakîr ise dîvânların Arapçalaştırılmaya başlandığı süreçte rahatsızlandığını ve bunun sonucunda öldüğünü kaydetmiştir.[59]

Sercûn b. Mansûr'un ölümünden sonra ailesi, o dönemdeki kâtip ailelerin yaptığı gibi aile mesleğini devam ettiren şahıslar yetiştirmiştir. Hatta ailenin soyundan gelenlere "Serha" adı verilmiştir. Ayrıca aile için Dımaşk'ın fethinden sonra antik bir yerleşim olan Bâbü'l-Farâdîs'in dışında bir kilise inşa edilmesine müsaade edilmiştir. İbn Asâkir kendi zamanında, yani XII. yüzyılın ikinci yarısında bu kilisenin ayakta kaldığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, Sercûn b. Mansûr'un Dımaşk'ta Bâb-ı Keysun'un yanında "Hayr-ı Sercûn" adıyla bilinen bir evinin olduğu da bilinmektedir.[60] Aile mensuplarının içinde en dikkat çeken Arapların ismini Yahyâ/Yuhannâ ed-Dımaşkî şeklinde söyledikleri Sercûn b. Mansûr'un oğlu veya torunu olan Ioannes Damaskenos (öl. 132/750) gelmektedir. Kendisi Melkî/Melkit Kilisesi mensubu olarak şöhret bulan ve İslâmiyet'e ciddi eleştiriler yönelten meşhur bir alimdi.[61] Babasının ölümü üzerine maliye dîvânının başına getirilen Ioannes Damaskenos, Emevî sarayında büyümüş; Abdülmelik b. Mervân, Velîd b. Abdülmelik (öl. 96/715) ve Hişam b. Abdülmelik dönemlerinde Emevîlerin maliyesinden sorumlu olmuştur.[62] Onun, zamanında Emevî sarayında kâtiplik görevini yürütmesine rağmen teolog olarak İslâmiyet'e yönelik rahat eleştirilerde bulunması, muhtemelen görevden ayrılıp, manastır hayatına çekildiğinde dönemlere rastlamaktadır.

Mansûr b. Sercûn ismiyle de anılan Yahyâ ed-Dımaşkî, 99/717 senesinde, bir müddet sonra kâtiplik görevinden ayrılarak Kudüs yakınlarındaki Yahudiyye çölündeki Mar Sâbe manastırında inzivaya çekilerek keşiş hayatına başlamıştır.[63] Onun devlet memurluğundan ayrılması, Ömer b. Abdülazîz'in (öl. 101/720) gayrimüslim memurların çalıştırılmasına yönelik yasaklamayla ilişkilendirilmiştir.[64] Onun, bu makalenin esas konusunu teşkil eden Sercûn b. Mansûr'un oğlu olma ihtimali daha yüksek görünmektedir. Ölüm tarihi torunu değil ancak oğlu olabileceğine dair güçlü bir fikir vermektedir. Nitekim Aziz Theophanes, 728/29 yıllarını anlatırken Yahyâ ed-Dımaşkî'ye değinmiş; onu Mansûr b. Sercûn'un oğlu olarak tanımlamış ve Suriye'de kutsal ve muhterem bir üstat olduğunu yazmıştır.[65]

58 Halîfe b. Hayyât, *et-Târîḫ*, 299.

59 İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti Dımaşḳ*, 22/320. Dîvânların Arapçalaştırılmasıyla ilgili bir monografi hazırlayan H. A. Hallâk, her ne kadar onun Ömer b. Abdülazîz zamanında görevinden azledildiğini belirtip, dolaylı olarak bu halifenin döneminde hayatta olduğunu vurgulasa da bu iddiaya ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Bk. Hallâk, *Ta`rîbu'n-nukûd ve'd-devâvîn*, 106.

60 İbn Asâkir, *Târîḫu medîneti Dımaşḳ*, 20/161; Anthony, "Fixing John Damascene's Biography: Historical Notes on his Family Background", 614.

61 Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri*, 120.

62 Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, 343; Öztürk, *İslam Toplumunda Hristiyanlar*, 398; Erkoçoğlu, *Abdülmelik bin Mervân*, 352.

63 Yuhanna ed-Dımeşkî hakkında detaylı bilgiler içeren bir monografi bulunmaktadır. Bk. Yusuf Nasrallah, *Mansûr b. Sercûn el-Ma'rûf bil'Kıddîs Yuhanna ed-Dımeşkî* (Beyrut: Menşurat el-Mektebe el-Bulsiyye, 1991).

64 Taşpınar, "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslâm", 27.

65 *The Chronicle of Theophanes Confessor,* 565, 592.

Sercûn b. Mansûr ailesinin Emevîler dönemi kültür hayatına katkıları da üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Özellikle ailenin Hıristiyanlığın Melkânî geleneğine bağlı olması, aynı mezhepten seçkin simaların Emevî sarayı ile irtibatının sağlanmasında aracı rol oynamıştır. Bu konudaki dikkat çeken örnek dönemin Hıristiyan şairi el-Ahtal'ın (öl. 92/710-11) Emevî sarayının edebi muhitine Sercûn b. Mansûr vasıtasıyla girmesidir. el-Ahtal, Yezîd b. Muâviye zamanında saraya girmiş ve Abdülmelik b. Mervân'ın döneminde ise resmî şair hüviyetine kavuşarak, Benî Ümeyye hakkında methiyeler içeren şiirler yazmıştır.[66] Ailenin entelektüel çevresi günlük hayatlarına ve yetişme tarzlarına yansımıştır. Yahyâ ed-Dımaşkî'nin aldığı eğitimde babası Sercûn b. Mansûr'un etkisini görmek mümkündür. Bizzat babası tarafından Muâviye b. Ebû Süfyân'dan izin alınarak Sicilyalı Kosmas, Yahyâ ed-Dımaşkî'nin felsefe, hendese, musiki, astronomi vererek, Grekçe öğretmiştir.[67] Aslında bu eğitim Arapça metinler üzerinden İslâmî literatüre uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Yeni kurumsallaşmaya başlayan İslâm Devleti'nde gayrimüslim kâtiplerin örneklerinden biri olan Sercûn b. Mansûr, Emevî Hilafeti'nde kâtiplik yapmakla kalmamış aynı zamanda danışmanlık görevini de yürütmüştür. Seçkin bir bürokrat olmasından dolayı özellikle Muâviye b. Ebû Süfyân ve Yezîd b. Muâviye dönemlerinde siyasi olayların yönlendiricisi konumuna yükselmeyi başarmıştır. Nitekim Sercûn b. Mansûr'un temsil ettiği zımmî kâtipler, Emevîler döneminin kabile aristokrasisini aşabilen yegâne zümre olarak dikkat çekmektedirler. Şüphesiz Arap kökenli bir kabileden gelmesi ve Şam bölgesinin fethinden hemen sonra İslâm Devleti'nin hizmetine girmesi nüfuzunu artırmıştır. O, kendi meslek zümresinin geleceğini garanti altına alabilmek ve bir iktidar değişikliğinin getireceği olumsuzlukları engellemek maksadıyla Kerbelâ Hadisesi'nde birinci dereceden rol üstlenmiştir. İktidar değişikliğini önlemeye yönelik çabaları netice vermis ve böylece birkaç nesil boyunca kendi ailesi ve aynı dini paylaştıkları arkadaşları Emevî Devleti'nin en önemli mevkilerinde tutunabilmişlerdir. Bu bağlamda onun krizleri fırsata çeviren bir şahsiyet olarak dikkat çektiğini söylemek mümkündür. Ancak Sercûn b. Mansûr, Abdülmelik b. Mervân devrinde millileştirme politikalarına gösterdiği tavırdan dolayı gözden düşmüştür. Bu durum, onun bürokrasideki etkinliğinin yitirilmesine sebep olmuştur. Ömrünün sonlarında kaçınılmaz olarak devlet yönetimin dışında kalmıştır.

Diğer yandan Sercûn ailesinden yetişen ve hayatının önemli bir kısmında kâtiplik yapan Yuhannâ ed-Dımaşkî'nin üst düzey bir memur olmasına rağmen

66 Azmi Yüksel, "Ahtal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/183-184; Esat Ayyıldız, "el-Ahtal'ın Emevilere Methiyeleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 57/2 (2017), 939; Sahas, *Byzantium and Islam*, 294.

67 Recep Aydoğmuş, "Hristiyan Arap Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam Eleştirisi", *Artuklu Akademi* 7/1 (2020), 150; Sahas, *Byzantium and Islam*, 294.

İslâmiyet aleyhine teolojik tartışmaları gerçekleştirebilmesi Emevî sarayının müsamaha ve anlayış seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Hatta o temel eğitiminin yanı sıra felsefî derinliğe ulaşmasını Emevî halifelerine borçludur. Sarayın zimmî memurlara yönelik bu tutumu bir politikanın sonucundan ziyade iç karışıklıkların ve onlara duyulan ihtiyacın doğal neticesedir.

Ayrıca Sercûn b. Mansûr'un erken dönem İslâm tarihi açısından iktisadi meseleleri çözmeye yönelik kabiliyetini ve mali dîvânlardaki faaliyetlerini ortaya koymak mevcut bilgiler ışığında mümkün değildir. Kaynaklar onun haraç dîvânındaki faaliyetlerine dair detaylı malumatlar sunmamaktadır. Birkaç istisna haricinde mali yönünden veya başarısından çok siyasi olaylardaki etkisi ön plandadır. Bu nedenle İslâm iktisat tarihindeki rolüne dair bir değerlendirme yapılamamıştır.

Kaynakça

Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus). *Abû'l-Farac Tarihi*. çev. Ömer Riza Doğrul. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Adıgüzel, Adnan – Çakan, Barış. "Emeviler Döneminde Gayrimüslim İstihdamı (41-132/661-750)". *İstem* 17/34 (2019), 329-351. https://doi.org/10.31591/istem.595745

Anthony, Sean W. "Fixing John Damascene's Biography: Historical Notes on his Family Background". *Journal of Early Christian Studies* 23/4 (2015), 607-627. Doi:10.1353/earl.2015.0048

Avcı, Casim. *İslâm-Bizans İlişkileri (610-847)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018.

Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Aydoğmuş, Recep. "Hristiyan Arap Yuhanna ed-Dımeşkî'nin İslam Eleştirisi". *Artuklu Akademi* 7/1 (June 2020), 147-176. https://doi.org/10.34247/artukluakademi.692084.

Ayyıldız, Esat. "el-Ahtal'ın Emevilere Methiyeleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 57/2 (2017), 936-960. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000001545

Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Fütûhü'l-büldân*. Beyrût: Dârü Mektebü'l-Hilâl, 1408/1988.

Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbü'l-Eşrâf*. çev. Mehmet Vehbi Şahinalp- Musa K. Yılmaz. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022.

Burgu, Abdullah. "Erken İslâmî Dönemde Bir Kâtip Portresi: Mısır'ın İlk Âmili Verdân er-Rûmî". *İstem* 45 (Haziran 2025), 31-50. https://doi.org/10.31591/istem.1630752

Câbirî, Muhammed Âbid. *İslâm'da Siyasal Akıl*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1997.

Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap Aklının Oluşumu*. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: İz Yayınları, 1997.

Cehşiyârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdûs. *Kitâbü'l-Vüzerâ᾽ ve'l-küttâb*. thk. Mustafa es-Sekkā ve diğerleri. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 1357/1938.

Demircan, Adnan. *Kerbelâ Keder ve Belâ*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.

Demircan, Adnan. *İslâm Tarihi'nin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2015.

Demirci, Mustafa. *İslamın İlk Üç Asrında Toprak Sistemi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.

Dineverî, Ebû Hanîfe. *el-Ahbâru't-Tivâl*. çev. Zekeriya Akman. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Dûrî, Abdülaziz. *İslam Kurumları Tarihi*. çev. Kasım Koç. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019.

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm. *Kitâbü'l-Emvâl*. çev. Cemaleddin Saylık. İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981.

Efendioğlu, Mehmet. "Osman b. Huneyf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 33/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Erkoçoğlu, Fatih. *Emevî Devleti'nin Dönüm Noktası Abdülmelik b. Mervân*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Ezrakî, Ebu'l-Velîd. *Ahbâru Mekke*. çev. Yunus Vehbi Yavuz. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Halîfe b. Hayyât. *et-Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ Ömerî. Dımaşk: Dârü'l-Kelâm, 1337/1919.

Hallâk, Hasân Alî. *Ta`rîbu'n-nukûd ve'd-devâvîn fi'l-asri'l-Ümevî*. Beyrût: Şeriketü'l-Alemiyye li'l-Kitâb, 1986.

Hitti, Ph. K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2011.

Hoyland, Robert G. *Allah Yolunda, Arap Fetihleri ve İslam İmparatorluğunun Kuruluşu*. çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Yayınları, 2025.

İbn Abdirrabbih. *el-İkdü'l-Ferîd*. çev. Musa Kazım Yılmaz. 4 cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2024.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen. *Târîḫu medîneti Dımaşḳ*. thk. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amravî. 80 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, 1995-2001.

İbn A'sem el-Kûfî. *el-Fütûh*. çev. Mehmet Cevher Saduk. 4 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.

İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. thk. İbrâhîm Ramazân. Beyrût: Dârü'l-Maarife, 1417/1997.

Jones, Dan. *Taht ve İktidar Orta Çağ'ın Yeni Tarihi*. çev. Gaye Yavuzcan. İstanbul: Kronik Yayınları, 2024.

Kudâme İbn Cafer. *Kitabü'l-Harac*. çev. Ramazan Şeşen. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018.

Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *el-Mevâʿiẓ ve'l-iʿtibâr bi-ẕikri'l-ḫıṭaṭ ve'l-âṯâr*. 4. Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed . *el-Ahkâmü's-Sultaniye*. çev. Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınları, 2017.

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. thk. Abdullah es-Sâvî. Kahire: Dârü's-Sâvî, 1357/1938.

Nasrallah, Yusuf. *Mansûr b. Sercûn el-Ma'rûf bi'l-Kıddîs Yuhannâ ed-Dımeşkî*. Beyrut: Menşurat el-Mektebe el-Bulsiyye, 1991.

Öztürk, Levent. *İslam Toplumunda Hristiyanlar*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.

Polatoğlu, Selahattin. *Abbâsî Devleti'nde Kâtipler (132-334/750-945)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfî bi'l*-vefeyât. thk. Ahmed el-Arnâût – Türkî Mustafa. 27 Cilt. Beyrut: Dâru İḥyâi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420/2000.

Sahas, Daniel J. *John of Damascus On Islam The Heresy of Ishmaelities*. Leiden: Brill Press, 1972.

Sahas, Daniel J. *Byzantium and Islam Collected Studies Byzantine-Muslim Encounters*. Leiden: Brill Press, 2021.

Saîd b. Bıtrîk. *et-Târîḫu'l-mecmûʿ ʿale't-taḥḳīḳ ve't-taṣdîḳ*. nşr. L. Cheikho-B. Carra de Vaux-H. Zayyat. 2 Cilt. Beyrût: Matbaatü'l-Abâi'l-Yesuiyyîn, 1905-1909.

Spuler, Bertold. *Halifeler Çağı*. çev. İlhan Arslan. İstanbul: Post Yayınları, 2024.

Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Bedevîlikten Hadarîliğe Kûfe*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Taberî, Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîḫu'ṭ-Ṭaberî-Târîḫu'r-rusül ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Ma'arif bi-Mısr, 1380/1960.

Takkûş, Muhammed Süheyl. *Târîḫü'l-Hulefâi'r-Reşîdînü'l-fütûḥat ve'l-incâzâtü's-siyâsiyye*. Bağdat: Dârü'n-Nefâis, 2003.

Taşpınar, İsmail. "Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslâm". *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/2 (2001), 23-54.

Theophanes. *The Chronicle of Theophanes Confessor*: *Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. ed. Cyril Mango – Roger Scott. Oxford: Clarendon Press, 1997.

Wellhausen, Julius. *İslamiyetin İlk Devinde Dinî-Siyasî Muhalefet Partileri*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

Wellhausen, Julius. *Arap Devleti ve Çöküşü*. çev. Fikret Işıltan. Ankara: İlav Yayınları, 2020.

Yahyâ b. Âdem. *Kitâbü'l-Harâc*. çev. Osman Eskicioğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.

Yüksel, Ahmet Turan. *İhtirastan İktidara Kerbelâ Emevî Valisi Ubeydullah b. Ziyâd Döneminin Anatomisi.* Konya: Yediveren Yayınları, 2001.

Yüksel, Azmi. "Ahtal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 2/183-184. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Yüksel, Mücahit. *Emevîler Döneminde Hıristiyanlar*. Konya: Hikmetevi Yayınları, 2017.